

बालमजुरी निर्मूलन व पुनर्वसन राज्य कृती
आराखडा (सुधारित) मान्यता देणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक : सीएलए-२०११/प्र.क्र.२५९/कामगार-४,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक : ७ डिसेंबर, २०११.

- संदर्भ : १ : याचिका क्रमांक ४६५/१९८६ भैतील मा.सर्वोच्च
न्यायालयाचा नियाडा.
- २ : शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग,
क्रमांक:सीएलए-२००६/प्र.क्र.२९९/ कामगार - ७ -
अ, दिनांक २५ एप्रिल, २००६ व सीएलए -
२००९/प्र.क्र.४/कामगार-४, दिनांक २ मार्च, २००९.
- ३ : शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग,
क्रमांक:- सीएलए - २००६ / प्र.क्र.३९२/ कामगार -
७ - अ, दिनांक ३ जुलै, २००७.
- ४ : शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग,
क्रमांक : सीएलए-२०११/प्र.क्र.१०२/कामगार-४,
दिनांक १५ ऑक्टोबर, २०११.

प्रस्तावना :-

बालमजुरीमुळे बालकांचे भविष्य अंधकारमय होत आहे. कारण बालमजुरीचा बालकांच्या स्वास्थ्यावर तसेच शिक्षणावर विपरीत परिणाम होत आहे. मूलत: बालमजूर हे गरीब कुटुंबातील असतात व जरी ते मजुरी करून पैसे मिळवित असले तरी त्यांची गरीबी पिढथानपिढया सुरुच रहाते. बालमजुरीची सामाजिक व आर्थिक गुंतागुंत लक्षात घेऊन बालमजुरीचे निर्मूलन करण्यासाठी सर्व संबंधित विभागांमध्ये समन्वय असणे, तसेच सर्व संबंधित विभागांनी त्यांचेशी संबंधित मुद्यांबाबत प्रभावीरित्या कार्यवाही करणे आवश्यक आहे. तसेच मा.सर्वोच्च न्यायालयाने देखील याबाबत कार्यवाहीचे निर्देश केंद्र व राज्य शासनास याचिका क्र.४६५/१९८६, मध्ये दिले आहेत. त्यानुसार सर्व संबंधित विभागाचा सहभाग असणाऱ्या आणि कामगार विभागाने "यशदा", पुणे यांचे मदतीने तयार केलेल्या "राज्य कृती आराखड्यास" शासन निर्णय दिनांक ३ जुलै, २००७ अन्वये मान्यता दिली होती. दरम्यान केंद्र शासनाने बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ पारित केला आहे.

याबाबत मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली "यशदा", पुणे येथे दिनांक ४ जुलै, २०११ रोजी सर्व संबंधित विभागांचे सचिव/प्रधान सचिव, स्वयंसेवी संस्था, राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पाचे प्रकल्प संचालक यांचे समवेत कार्यशाळा घेण्यात आली. त्याचबरोबर मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली राज्य संनियंत्रण समितीच्या दिनांक १७ ऑगस्ट, २०११ रोजी इलेल्या बैठकीत देखील या विषयावर चर्चा करण्यात आली व त्या आधारे घालमजुरी निर्मूलनाच्या सुधारीत कृती कार्यक्रमास गाज्य संनियंत्रण समितीने मान्यता दिली आहे. यानुसार याबाबत आता शासनाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतला आहे.

शासन निर्णय :-

बाल मजुरी निर्मूलन व पुनर्वसन करण्यासाठीच्या सोबत जोडलेल्या (परिशिष्ट-अ) सुधारित राज्य कृती आराखड्यास शासन याद्वारे मान्यता देत आहे.

या आराखड्याचे उद्दिष्ट सर्व बालकामगारांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात सामील करून घेणे व त्यांचे कुटुंबांचे सामाजिक व आर्थिक स्तर उंचावणे हे आहे.

२. या आराखड्यामध्ये खालील बाबींचा समावेश आहे.

(अ) कामगार विभागाचे निधीतून करावयाच्या बाबी

अ.क्र.	कृती कार्यक्रम	निधी (रुपये)
१	बालकामगारांचे सर्वेक्षण (mapping) शासकीय वसर्तांगुहांचे क्षेत्र निश्चित करणे व याबाबतचा अहवाल तयार करणे.	१,३१,१०,०००/-
२	राष्ट्रीय बालकामगार प्रकल्प व त्याअंतर्गत विशेष शाळांचे मुल्यमापन करून त्याचा अहवाल तयार करणे.	५०,८३,०००/-
३	सनियंत्रण व माहिती प्रणाली विकसीत करणे (MIS)	६,३२,५००/-
४	स्थलांतरीत बाल मजुरांसाठी कृती कार्यक्रम - पथदर्शी प्रकल्प	१०,८१,०००/-
५	बाल मजुरांचे अनुदावन (Tracking)	१५,७५,५००/-
६	शैक्षणिक साहित्य निर्मिती - छपाई व वितरण	८९,१८,२५०/-
७	दिदी - भाऊ कार्यक्रम राबविणे	०७,१३,०००/-
८	बाल मजुरीविलक्ष्य जनजागृती व प्रतिबंधात्मक उपाय- रेडिओ, एस.टी.महामंडळ, बेस्ट, दूरदर्शन, वृत्तपत्रे, पोस्टर्स, बॅनर्स, होर्डिंग्ज, स्वयंसहायता गट इत्यादी द्वारे प्रसिद्धी.	२,००,००,०००/-
९	बाल कामगार विषयावरील जनजागृती लघुपट तयार करणे	५०,००,०००/-
१०	संबंधित विभागाचे अधिकारी, शिक्षक व अन्य सहभागींसाठी प्रशिक्षण व क्षमता वृद्धी कार्यक्रम	३८,७५,५००/-
११	इतर अनुपंगिक खर्च	१३,२५०/-
	एकूण	६,००,००,०००/-

(ब) सामाजिक न्याय विभागाचे निधीतून करावयाच्या बाबी -

अ.क्र.	कृती कार्यक्रम	निधी (रुपये)
१	बाल मजुरांच्या पालकाच्या आर्थिक उन्नतीसाठी कार्यक्रम राबविणे	१०,००,००,०००/-

(क) संघंधित विभागांनी स्वतःच्या निधीतून करावयाच्या बाबी -

अ.क्र.	कृती कार्यक्रम	विभाग
१	कृती दलाची धारूपत्रे आयोजित करून बालमजूरांची मुक्तता करणे	गृह विभाग व कामगार विभाग
२	मुक्त केलेल्या बाल कामगारांची आरोग्य तपासणी करणे.	आंशोग्य विभाग
३	बालमजूर आढळलेल्या मालकाविरुद्ध खटले दाखल करणे व त्यांचेसाठी विशेष शासकीय अभियोक्त्याची नेमणूक करणे.	कामगार विभाग, गृह विभाग व विधी व न्याय विभाग
४	अन्य जिल्ह्यातील वा अन्य राज्यातील बाल मजुराना त्यांचे पालकाकडे सूपूर्द करणे.	महिला व बाल विकास व गृह विभाग
५	बाल कामगारांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात दाखल करणे	शालेय शिक्षण विभाग व कामगार विभाग
६	बालमजूरांना शासकीय वसतीगृहात आवश्यकतेप्रमाणे दाखल करणे (यासाठी १०% जागा आरक्षित ठेवणे)	महिला व बाल विकास विभाग, आदिवासी विकास विभाग व सामाजिक न्याय विभाग
७	प्राथमिक शिक्षकांसाठी बालमजूरीचिष्यी प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविणे.	शालेय शिक्षण विभाग
८	बालमजूरांना बालसंगोपन योजनेखाली लाभ देणे	महिला व बाल विकास विभाग
९	बालमजूरी करणाऱ्या इमारत व इतर बांधकाम मंडळातील मजूरांच्या पाल्यांना शिष्यवृती देणे.	इमारत व इतर बांधकाम कामगार मंडळ
१०	व्यवसाय पूर्व प्रशिक्षण देणे.	उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग
११	बालमजूरांच्या पालकांचे बचत गट निर्माण करणे/ अस्तित्वात असलेल्या बचत गटात समावेश करून त्यांना लाभ देणे.	महिला व बाल विकास विभाग, ग्राम विकास विभाग, नगर विकास विभाग

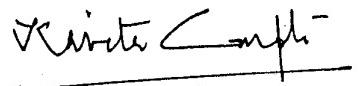
३. शासन निर्णय दिनांक ३ जुलै, २००७ मधील परि. ३ घ ४ मध्ये यिहीत केल्यानुसार या आराखडयाची अंमलबजावणी करण्यासाठी खालीलप्रमाणे व्यवस्था राहील.

- i) जिल्हास्तराधर जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखालील राष्ट्रीय बालकामगार प्रकल्प संस्था/ जिल्हा बालकामगार प्रकल्प संस्थेवर अंमलबजावणीची जबाबदारी राहील.
- ii) राज्यस्तराधर कामगार आयुक्त यांचे अध्यक्षतेखालील राज्य बालकामगार पुनर्वसन आणि कल्याण संस्थेवर अंमलबजावणीची जबाबदारी राहील.
- iii) मुख्य सचिव यांचे अध्यक्षतेखालील राज्य संनियंत्रण समिती या कृती आराखडयाच्या अंमलबजावणीचा आढाडा घेऊल.

४. सदर कृती आराखडयासाठी आयशक निधीचा स्रोत हा सदर आराखडयाच्या शेवटच्या स्तंभामध्ये नमूद केलेला आहे. त्यानुसार संबंधित यिभागांचा निधी तसेच, कामगार यिभागास उपलब्ध करून दिलेला निधी घापरावयाचा आहे. कामगार यिभागास आयशक तो निधी शासन दरघर्षी उपलब्ध करून देणार असून, सदर रक्कम ही क्र. के-४, मुख्यलेखाशिर्ष - २२३०- कामगार व सेवायोजन, ०१-कामगार, १११ कामगारांसाठी सामाजिक सुरक्षितता, राज्य योजनांतर्गत योजना(००) (१४) बालकामगार प्रतिबंध अधिनियम १९८६ (२२३०५८२८) या उपशिर्षाखाली अर्थसंकल्पित केलेल्या निधीतून खर्च करण्यास शासनाची मान्यता देण्यात येत आहे. यासाठी नियंत्रक अधिकारी आणि आहरण व संचितरण अधिकारी म्हणून कामगार आयुक्त कार्यालयाचे संबंधित नियंत्रक अधिकारी आणि आहरण व संचितरण अधिकारी काम पाहतील.

सदर शासन निर्णय, मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य संनियंत्रण समितीच्या दिनांक १७ ऑगस्ट, २०११ रोजी झालेल्या बैठकीतील निर्णयानुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

 (डॉ. कविता गुप्ता)
 प्रधान सचिव (कामगार)

प्रति,

मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
 मा.उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
 मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
 अपर मुख्य सचिव (गृह), मंत्रालय, मुंबई.
 अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य, मंत्रालय, मुंबई.
 प्रधान सचिव, महसूल, मंत्रालय, मुंबई.
 प्रधान सचिव, महिला व बालविकास, मंत्रालय, मुंबई.

प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण, मंत्रालय, मुंबई.
 सर्व मंत्रालयीन विभाग
 सर्व विभागीय आयुक्त
 कामगार आयुक्त, मुंबई.
 आयुक्त, महिला व बाल कल्याण, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
 पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
 महासंचालक, यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे.
 सर्व जिल्हाधिकारी.
 सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी.
 शिक्षण संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
 संचालक, आरोग्य सेवा, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
 उद्योग, उर्जा व कामगार विभागातील सर्व अधिकारी.
 निवड नस्ती (कामगार-४)

बालमजूरी निर्धारन : 2011-12 वर्षाकरिता कार्यक्रम
कृती कार्यक्रमाची अंमलबजावणी आणि आवश्यक संसाधने

क्र.	महत्वाचे कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समवयनाता जबाबदार शासकीय विभाग / संस्था	सहाय्यात प्राणाली (स्पोट सिस्टेम)	राज्यस्तर विभागीय/ जिल्हा तातुका/ केंद्र स्तर गव्हे/ प्रभाग स्तर	एक वर्षाकरी आवश्यक निधी
1	बालमजूर : सर्वेक्षण, ईन्जिनियरी, मुद्रक्षमापन व स्थितियंत्रण				रु. 1,31,10,000/- (बालमजूर विषयातकडून दरवादस विधायक निधी)
1.1	बालमजूराचे सर्वेक्षण				
1.1.1	राष्ट्रीय बालकाम्पार प्रकल्प (एनसीएलपी) नसलेल्या जिल्हांमधील बालमजूराचे सर्वेक्षण करणे.	कामगार विभाग / यशदा	कामगार आयुक्त कार्यालय	उपायुक्त, (कामगार) /सहा. कामगार आयुक्त / कामगार अधिकारी / शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक)	गटशिक्षणाधिकारी /केंद्रप्रभुव सिलेक्ट / प्रामसेक / तत्वाधी / अंगठ्यांची सेविकाव सरपंच /
1.2	बालमजूर काम करीत असलेली क्षेत्र निश्चिती				रु. 1,31,10,000/- (बालमजूर विषयातकडून दरवादस विधायक निधी)
1.2.1	बालमजूर काम करीत असलेली क्षेत्रे / आस्थापना कामगार विभाग / वराडा /व्यवसाय निश्चित करणे.	कामगार आयुक्त कार्यालय	एनसीएलपी / उपायुक्त, (कामगार) /सहा. कामगार आयुक्त / शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक)	एनसीएलपी / उपायुक्त, (कामगार) /सहा. कामगार आयुक्त शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक)	सरपंच / गटशिक्षणाधिकारी /केंद्रप्रभुव सिलेक्ट / प्रामसेक / तत्वाधी / अंगठ्यांची सेविकाव सरपंच /
1.2.2	स्थलांतरीत बालमजूर काम करीत असलेले क्षेत्र निश्चिती (पोकेट्स)करणे.	कामगार विभाग / यशदा	एनसीएलपी/ उपायुक्त, (कामगार) /सहा. कामगार आयुक्त शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक)	एनसीएलपी / कामगार निश्चक / गटशिक्षणाधिकारी /केंद्रप्रभुव सिलेक्ट / प्रामसेक / तत्वाधी / अंगठ्यांची सेविकाव सरपंच /	

क्र.	महत्वाचे कूटी कारंडकम (Interventions) आणि कूटी	समव्यवनाता जवाबदार शासकीय विभाग / संस्था				सहाय्यभूत प्रणाली (स्पोर्ट सिस्टेम)				एक वर्षातीली आवश्यक निधी
		राज्यव्यवस्था	विभागीय/ जिल्हा विभाग / संस्था	राज्यव्यवस्था	विभागीय/ जिल्हा विभाग / संस्था	गट/ प्रमाण स्तर	गट/ प्रमाण स्तर	गट/ प्रमाण स्तर	गट/ प्रमाण स्तर	
1.2.3	बालमजुराच्या ऐक्षणिक सुविधांसंबंधी आप्रवासाळा / बालमजुर / शासकीय निवासी वरतीगाहांच्या सुविधांचे क्षेत्र निश्चिती करणे. तसेच वसतीगाहांच्या सक्षमीकरणासाठी उदाय सुचिविणे.	कामगार दिवागा / यशदा	कामगार आयुक्त कार्यालय	जिल्हा समाज कल्याण अधिकारी	गट शिखण्याक्षिकरणे / कैदप्रमुख	प्रश्नांक सामंजस्य पुढाऱ्यापक	प्रश्नांक सामंजस्य पुढाऱ्यापक	प्रश्नांक सामंजस्य पुढाऱ्यापक	प्रश्नांक सामंजस्य पुढाऱ्यापक	रु. 50,00,000/- (कामगर विषयावधून फारम्हिंग निधीसह)
1.2.4	क्षेत्र निश्चिती व सर्वेक्षणावर आधारित अहवाल तयार करणे.	कामगार दिवागा / यशदा	कामगार आयुक्त कार्यालय	कामगार आयुक्त कार्यालय	—	—	—	—	—	—
1.3	मूल्यपापन									
1.3.1	राष्ट्रीय बालकामगार प्रकल्पाचे मूल्यपापन	कामगार दिवागा / यशदा	कामगार आयुक्त कार्यालय	एनसीएलपी	—	—	—	—	—	—
1.3.1	राष्ट्रीय बालकामगार प्रकल्पांतर घालविला जाणाऱ्या सर्व जिल्ह्यातील विशेष शाळांचे मूल्यपापन करणे	कामगार दिवागा / यशदा	कामगार आयुक्त कार्यालय	एनसीएलपी	—	—	—	—	—	—
1.3.2	मूल्यपापन अहवाल तयार करणे	यशदा	—	—	—	—	—	—	—	—
1.4	संनियंत्रण									
1.4.1	राज्यातील बालमजुरी निमुलन सञ्चयी प्रदर्शक बाबूची माहिती संकलनीत कल्पना तक्रारी प्रणाली (Information System) विकासीत करणे	कामगार दिवागा / यशदा	कामगार आयुक्त कार्यालय	—	—	—	—	—	—	रु. 6,32,50,000/- (कामगर विषयावधून फारम्हिंग निधीसह)

क्र.	महत्वाचे कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाला जागवदार शासकीय विभाग / संस्था		सहाय्यूत प्रणाली (सपोर्ट सिस्टेम)			एक वर्षातीली आवश्यक निधी
		राज्यस्तर	विभागीय/ जिल्हा	तालुक/ कैद स्तर	गाव/ प्रभाग स्तर		
1.4.2	मा. मुख्य सचिव यांच्या अध्यक्षतेखाली कोेअर शुप्रची स्थापना करणे. सदरचा कोंअर युप राज्य कृती आराखड्याचे सर्वनंवत्रण करेत. यामध्ये पुढील सदस्य असतील. <ul style="list-style-type: none"> • प्रथान सचिव, शालेय शिक्षण विभाग • प्रथान सचिव, कामगार विभाग • प्रथान सचिव, महिला व बाल विकास विभाग • प्रथान सचिव, आदिवासी विकास विभाग • प्रथान सचिव, सामाजिक न्याय विभाग • पोलास महासंचालक • सचिव, ग्राम विकास विभाग • प्रथान सचिव, नागर विकास विभाग 	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त	—	—	—	—
1.4.3	सर्व जिल्हांच्या जिल्हाधिकाऱ्यासमवेत दरमहा, मा. मुख्य सचिव यांनी हिडीओ द्वारे बालमजुरी निर्मलन संवर्धी आडावा घेणे.	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त	—	—	—	—
2	कृती दलामार्फत बालमजुरांची सुटका आणि भुक्तता						
2.1.1	जिल्हास्तरीय बालकामगार कृती दलांची स्थापना करणे.	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त (जिल्हाधिकारी)	अध्यक्ष, कृतीदल	—	—	—

क्र.	महत्वाचे कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाता		सहाय्यभूत प्रणाली (सपोर्ट सिस्टेम)			एक वर्षातील अवश्यक निधी
		जनसाकार शासकीय विभाग / संस्था	राज्यसर	विभागीय जिल्हा	तालुकऱ्य केंद्र सर	गाव्य प्रभाग स्तर	
2.1.2	तालुकास्तरावर कृती दलाची स्थापना करणे	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त (तहसीलदार)	अध्यक्ष, कृतीदल (आयुक्त / तहसीलदार)	—	—	—
2.1.3	इत्येक आठवड्यात कृतीदला मार्फत थाइस्ट्राचे आयोजन करणे.	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त (अध्यक्ष, कृतीदल (आयुक्त / तहसीलदार)	कृती दल सदस्य	कृती दल सदस्य	कृती दल सदस्य	(कामगार विभागाचा निधी)
2.1.4	धाडीदल्यान मुक्त केलेल्या बालमजुरांचा ताब्दा वेणे व त्याची काळजी घेणे.	कामगार विभाग / पोलीस विभाग		कृतीदलातील सदस्य		—	—
2.1.5	मुक्त केलेल्या बालमजुरांची माहिती बालकामगार संबंधित जिल्हा कक्ष, कामगार आयुक्तातात्य, मुंबई यांस कळविणे.	कामगार कार्यालय		कृतीदलातील सदस्य		—	—
2.1.6	मुक्त केलेल्या बालमजुराना बालगहांमध्ये दाखवत करणे.	पोलीस विभाग		कृतीदल सदस्य आणि जिल्हा माहिता व बाल विकास अधिकारी		—	—
2.1.7	धाइस्त्रानंतर मुक्त केलेल्या बालकांची आरोग्य तपासणी करून अहवाल बाल कल्याण समितीला सादर करणे.	पोलीस विभाग	सार्वजनिक आरोग्य जिल्हा आरोग्य विभाग विभाग	तालुका वैद्यकीय अधिकारी / वैद्यकीय अधिकारी, प्राथमिक आरोग्य केंद्र	तालुका वैद्यकीय अधिकारी / वैद्यकीय अधिकारी, प्राथमिक आरोग्य केंद्र	—	आरोग्य खात्याचा निधी
2.2.	अधिकारा (Prosecution)			कृतीदलातील तदस्य			
2.2.1	बालमजुराना कामगार: ठेकणा-या मालकाविरुद्ध संबंधित कायदाखाली आरोपत्र दारखत करणे.	कामगार विभाग, पोलीस विभाग				कामगार खात्याचा निधी.	
2.2.2	विशेष सरकारी वकिलांची न्यायालंबीन कामासाठी पोलीस विभाग नियुक्ती करणे.	विशेष व न्यायालंबीन कामासाठी पोलीस विभाग	विशेष व न्यायालंबीन कामासाठी पोलीस विभाग	—	—	निधी व न्यायालंबीन कामासाठी विभागाचा निधी	

क्र.	महावाचे कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाता		सहाय्याभूत प्रणाली (सपोर्ट सिस्टिम)		एक वर्षातील आवश्यक निधी:
		जवाबदीर शासकीय विभाग / संसद;	राज्यसभा	विभागांच्या/ जिल्हा/ तातुकी/ केंद्र स्तर	ग्राम/ प्रमाण स्तर	
2.3	इतर राज्यातील / जिल्यातील मुक्त केलेल्या बालमजुरांचे पुनर्वर्सन	पोलीस विभाग (नापू युनिट)	आयुक्त, महिला व बाल विकास विभाग / पोलीस महासंचालक	आयुक्त, महिला व बाल विकास विभाग / जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी / पोलीस आयुक्त / पोलीस निरीक्षक / बाल कल्याण समिती	—	पर्याप्त व कठत विकास विभाग तसेच गृह विकासाचा निधी
2.3.1	इतर राज्य वा जिल्हातील बालकांना त्याच्या कुटुंबाकडे सुरुत करण.					
2.3.2	स्थलांतरीत बालमजुरांचा पुनर्वर्सनासाठी कृती कार्यक्रम सुचिंगे.	कामगार विभाग / यशदा	—	—	—	6. 10.81.000/- (कामगार विकासाचाहीहून याचनुसार प्राप्त होण्याचा निधी)
2.4	बालमजुरांचे अनुशावन (ट्रॉकिंग)					
2.4.1	बालमजुरांचे अनुशावन करण्यासाठी पद्धती विकसीत करणे	कामगार विभाग / यशदा	कामगार आयुक्त कार्यालय	एनसीएलपी / जिल्हाविभागीय कामगार कार्यालय	—	6. 15.75.500/- (सिराजत मिळवतेन्ही कामगार विकासाचा निधी)
3	कामाच्या ठिकाणाहून भुक्त केलेल्या बालमजुरांचे शेक्षणिक पुनर्वर्सन					
3.1	वय 6 ते 14 वर्षे वर्गातील बालकांचे शेक्षणिक पुनर्वर्सन					
3.1.1	बालमजुरांची महिलो संविधित जिल्हाचे शिक्षणाचिकारी (प्रथमिक) यांना देणे.	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त कार्यालय	गटशिक्षणाचिकारी कामगार अधिकारी	प्रथमिक शाळेंचे मुद्देश्यापक / शिक्षक	शाळेंचे विकास विभागाचा निधी

क्र.	महत्वाचे कूटी कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाला: ज्ञानवदार शासकीय विभाग / संस्था		सहाय्यप्रभूत प्रणाली (स्पोर्ट सिस्टीम)		एक वर्षांमध्ये लक्ष्यकृत निष्ठा
		राज्यस्तर	विभागीय / जिल्हा	तातुकी/ केंद्र स्तर	गव्हर्नर्स व्राम स्तर	
3.1.2	मुक्त केलेल्या व सर्वेक्षणात आडवलेल्या बालमजुराना वयावरुळ प्रत्येक दाखल कराऱ्या (बालकांचा मोफत व स्वतीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, 2009 नुसार)	शालेय शिक्षण विभाग /महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद/ सचालक, (प्राथमिक शिक्षण)	शालेय शिक्षण विभाग शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) / शिक्षण प्रमुख, महानगरपालिका	गट शिक्षणाधिकारी / केंद्र प्रमुख	शालेय शिक्षण विभाग नियमानुसार नियंत्रित	
3.1.3	शाळांमध्ये दाखल केलेल्या विद्यार्थ्यांची उपस्थिती वायोमेट्रिक मशीनद्वारे नोंदविणे.	शालेय शिक्षण विभाग	महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद	गटशिक्षणाधिकारी	महाराष्ट्र अंतर्दर्शी नियंत्रित	
3.1.4	बालमजुराना शाळेच्या मुळ्य प्रवाहात अणणाऱ्या शिक्षकांना प्रतिसाहन पर कार्यनिष्ठती वर आधारित आधिक योजना तयार करणा.	कामगार विभाग / शालेय शिक्षण विभाग	कामगार आयुक्त / यशदा	गटशिक्षणाधिकारी (प्राथमिक)	पुढीच्यानुसार नियंत्रित	
3.2	शासकीय वस्तीगृहांमध्ये निवासी वस्तीगृहांमध्ये बालकांना दाखल करणे.					
3.2.1	शासकीय वस्तीगृह /वात्सदन / आश्रमशाळांमध्ये असणाऱ्या जागांपैकी 10 टक्के जागा बालमजुरांसाठी आरक्षित करून.	सामाजिक न्याय विभाग/आदिकावासी विकास विभाग /स्थिती व बाल विकास विभाग	कामगार विभाग	—	—	संबंधित शिक्षणाच्या नियंत्रित

क्र.	महत्वाचे कूटी कार्यक्रम (Interventions) आणि कूटी शास्तकीय विभाग	समन्वयनाता				एक वर्षासाठा आवश्यक निधी
		जबाबदार	राज्यसंसद	विभागीय/ जिल्हा	तातुकी/ केंद्र स्तर	
३.३ शेक्षणिक (सेतू साहित्य निर्मिती)						
३.३.१	वयानुप्र इयतेत दाखल करण्यात आलेल्या बालमजुरांसाठी शैक्षणिक साहित्य निर्मिती करणे.	कामगार विभाग / यशदा	कामगार आयुक्त	शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक)	गट शिक्षणाधिकारी / पुढीयापक, केंद्र प्रमुख शिक्षक	रु. ८९,१८,२५०/- (कामगार विभागाकडून प्रसन होणारा निधी)
३.३.२	सेतू साहित्याची छापाई व वितरण करणे	कामगार विभाग / यशदा	कामगार आयुक्त	एनसीएलमी	—	—
३.४ दिदी - भाऊ सहाय्यभूत प्रणाली						
३.४.१	जिल्हा परिषद आणि महानगरपालिकांच्या शालेय शिक्षण विभाग, नगर नांगोळेमध्ये तिदी - भाऊ कार्यक्रम राबविणे.	कामगार विभाग/ विकास विभाग/ ग्राम विकास विभाग/ यशदा	कामगार विभाग/ महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद	शिक्षणाधिकारी / शिक्षणाधिकारी, मन्या	गट शिक्षणाधिकारी / पुढीयापक केंद्र प्रमुख	सर्व शिक्षा अभियानाचा निधी
३.४.२	दिदी - भाऊ प्रकल्पाचे आंगेशेनाल गाईड लाईन कामगार विभाग / यशदा तयार करणे	—	—	—	—	रु. ७,१३,०००/- (कामगार विभागाकडून यशदास प्राप्त होणारा निधी)
३.५ शिक्षकांसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम						
३.५.१	प्राथमिक शाळांच्या शिक्षकांच्या प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे बालमजुरी निर्मूलन चा अंतर्भाव करणे.	शालेय शिक्षण विभाग/ यशदा	महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद/सचालक, गज्य शैक्षणिक संसोधन आणि प्रशिक्षण परिषद, पुणे	जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (डायट)	गट शिक्षणाधिकारी	सर्व शिक्षा अभियानाचा निधी

क्र.	भवत्वाचे कूर्ती कायदम् (Interventions) आणि कृती	समचयनाला जबाबदार शासकीय विभाग / संस्था	सहाय्यभूत प्रणाली (सफोर्ट सिस्टम)		सहाय्य वर्षांसाठी आवश्यक निधी
			राज्यस्वर	विभागीय/ जिल्हा/ तालुका/ केंद्र स्तर	
3.6	व्यात्कर्त्तापन योजनेचे सहाय्य				
3.6.1	महिला व बाल विकास दिव्यागातके राबविधान-दंड येणाऱ्या बालसंगोपन' योजनेचा लाभ वातमजुराना देणे.	महिला व बाल विकास विभाग	आयुक्त, महिला व बाल विकास विभाग, कामगार आयुक्त कार्यालय एनसीएलपी	गटशिक्षणाधिकारी उपायुक्त (कामगार) उपायुक्त (कामगार) रांधरी	महिला व बाल विकास दिव्यागाता निधी
3.7	वांछकाम बोर्डच्या कल्याणकारी योजनेद्वारे वांछकाम कामगारांच्या बालकांना शैक्षणिक शिव्यवृत्ती देणे	कामगार विभाग	विकास आयुक्त (रांधरी)	कामगार आयुक्त / प्रभासेवक	वांछकाम बोर्डच्या निधीहून
4	व्यावसायिक पुर्व प्रशिक्षण				
4.1	शाळांमध्ये बालमजुरांसाठी कोशलत्याधारित व्यवसाय पूर्व प्रशिक्षण कायवकम् आयोजित करणे. विभाग	उच्च व तंत्र शिक्षण शालेय शिक्षण विभाग	शिक्षणाधिकारी (शाखानिक)	गटशिक्षणाधिकारी पुर्वाध्यापक	उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाचा निधी
5.	बालमजुरांच्या पालकांच्या आर्थिक उन्नतीसाठी कार्यक्रम राबविणे				
5.1	प्रकल्प				
5.1.1	एनसीएलपी प्रकल्प सुरु असलेल्या जिल्हांपैकी 10 जिल्हांमध्ये संपदा प्रकल्प राबविणे.	कामगार विभाग / निवडलेली संस्था	कामगार आयुक्त / यशदा / शासनाने निवडलेली संस्था		रु. 10 कोटी सामाजिक चाय विभागकडून मिळणारा निधी
5.1.2	• दहा जिल्हांमध्ये बालकामगारांच्या कुटुंबातील प्रेदर्दना आर्थिक उन्नतीसाठी कौशलत्याविकास साथेनारा प्रकल्प राबविणे.	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त / यशदा / निवडलेली संस्था	उपायुक्त (कामगार) / विभागीय अधिकारी	एनसीएलपी / कामगार अधिकारी (निवडलेली प्रकल्प अधिकारी संस्था)

क्र.	महत्वाचे कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाला जवाबदार शासकीय विभाग / संस्था				सहाय्यातून प्रणाली (सपोर्ट सिस्टेम)				एक वर्षातातील अस्वस्कळ निश्ची
		राज्यस्तर	विभागीय/ जिल्हा	तालुक/ केंद्र स्तर	गव्हर्नराप्रमाण स्तर	राज्यस्तर	विभागीय/ जिल्हा	तालुक/ केंद्र स्तर	गव्हर्नराप्रमाण स्तर	
5.1.3	• एनसीएलपीने सर्वक्षणातून प्रतिजिल्हा 500 कुटुंबे प्रकल्पासाठी विशेष घटक अंतर्गत लाभार्थी म्हणून निवडणे.	कामगार विभाग/ निवडलेली संस्था	कामगार आयुक्त / यशद/ निवडलेली संस्था	एनसीएलपी/ जिल्हा समिती	—	—	—	—	—	—
5.1.4	• निवडलेल्या लाभार्थी कुटुंबाचे मानवी साधनसंपत्तीचे भौतिक साधनसंपत्ती या दोही निवडलेली संस्था हृषीकोनातून सर्वेक्षण करणे.	कामगार विभाग/ कामगार आयुक्त / निवडलेली संस्था	कामगार आयुक्त / निवडलेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रेरक (निवडलेली संस्था)	—	—	—	—
5.1.5	• निवडलेल्या लाभार्थी कुटुंबातील प्रोडांची मानसिकता, कुवत व साक्षात्या कोशलत्य पातळीवर आशाशित आहे त्या कोशलाचा विकास, नवीन कोशलाचा विकास त्याबाबतचे पर्याय त्याच्यासमर ठेण्यो.	कामगार विभाग/ निवडलेली संस्था	कामगार आयुक्त / नि�वडलेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रेरक (निवडलेली संस्था)	—	—	—	—
5.1.6	• लाभार्थी कुटुंबांच्या रीहिवासी स्थानिक क्षेत्रातील उत्पन्नवाढीच्या संरचने सर्वेक्षण व स्थानिक उत्पन्न वाढीच्या संर्थीची सांगठ घालून कोशलाची निवड करणे.	कामगार विभाग/ निवडलेली संस्था	कामगार आयुक्त / निवडलेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रेरक (निवडलेली संस्था)	—	—	—	—
5.1.7	• लाभार्थी कुटुंबातील प्रोडांने निवडलेला पर्याय व स्थानिक उत्पन्न वाढीच्या संर्थीची सांगठ घालून कोशलाची निवड करणे.	कामगार विभाग/ निवडलेली संस्था	कामगार आयुक्त / निवडलेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रेरक (निवडलेली संस्था)	—	—	—	—
5.1.8	• निवड केलेल्या कोशल्यांसंपदानासाठी स्थानिक क्षेत्रातील तज्ज्ञ / संस्था / अस्थापना निवडलेली संस्था सोधून लाभार्थी कुटुंबातील प्रोडांची तेथे वैदेयकीक प्रत्यक्ष कामातह प्रशिक्षणाची व्यवस्था करणे.	कामगार विभाग/ निवडलेली संस्था	कामगार आयुक्त / निवडलेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रेरक (निवडलेली संस्था)	—	—	—	—
5.1.9	• लाभार्थी प्रोडांना दृष्टीकोन विकास प्रशिक्षण देणे.	कामगार विभाग/ निवडलेली संस्था	कामगार आयुक्त / निवडलेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडलेली संस्था)	प्रेरक (निवडलेली संस्था)	—	—	—	—

क्र.	प्रत्यक्ष कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाता		सहाय्यभूत प्रणाली (स्पोर्ट सिस्टेम)		एक कर्तव्याती आवश्यक नियो
		जबाबदार शासकीय विभाग / संस्था	राज्यवर्तर	विभागीय / जिल्हा	तात्काल / केंद्र स्तर	
5.1.10	• लाभार्थी प्रैदाना संपादित कौशल्यासंरक्षण नोकरी अधिकार व्याख्यानात आथवा व्यक्ताट या निवडतेली संस्था माध्यमातृन उत्पन्नवाढीची संघी व या संदर्भात विविध शासकीय योजनामधून सहभागी करणे.	कामगार विभाग// निवडतेली संस्था	कामगार आयुक्त / निवडतेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रेरक निवडतेली संस्था)
5.1.11	• 100% लाभार्थी कुटुंबाची उत्पन्न वाढ इत्याची खात्री करणे व पुढील सुमोरे 2 वर्षांपर्यंत ते वाढीव उत्पन्न कायम राखण्यासाठी मार्गदर्शन करणे.	कामगार विभाग// निवडतेली संस्था	कामगार आयुक्त / नि�वडतेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रेरक निवडतेली संस्था)
5.1.12	• प्रकल्प सुरु झाल्यावर दर तीन महिन्यांनी अनुधावन करून राज्य प्रात्क्रियावर एकत्रित संखातमक व तपशीलवार अहवाल देणे.	कामगार विभाग// निवडतेली संस्था	कामगार आयुक्त / अन्न च नारी पुत्रवाळा अधिकारी	विभागीय अधिकारी / जिल्हातहीतकार	प्रकल्प अधिकारी तत्कालीन संस्था	प्रेरक निवडतेली संस्था)
5.2	पालकांना राशन काढ देणे.	कामगार विभाग// निवडतेली संस्था	कामगार आयुक्त / उपायुक्त (कामगार) सह. कामगार आयुक्त	जिल्हाधिकारी / पुत्रवाळा अधिकारी	तत्कालीन संस्था	संविद्ध विभागाचा नियो
5.3	पालकांना राष्ट्रीय बीमा योजनेचा लाभ देणे कृष्णगार विभाग// निवडतेली संस्था (असंघटीत)	विकास आयुक्त (असंघटीत)	उपायुक्त (कामगार) / सह. कामगार आयुक्त	कामगार अधिकारी तत्कालीन संस्था	तत्कालीन संसेवक	संविद्ध विभागाचा नियो
5.4	पालकांना आम आदमी योजनेचा लाभ देणे. कृष्णगार विभाग// निवडतेली संस्था	कामगार आयुक्त (कामगार) / जिल्हाधिकारी	तत्कालीन संस्था	तत्कालीन संसेवक	तत्कालीन संसेवक	संविद्ध विभागाचा नियो

क्र.	भहत्ताचे कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाता		सहाय्यभूत प्रणाली (स्पोर्ट सिस्टीम)			एक वर्षातील आवश्यक निवै
		जबाबदार शासकीय विभाग / संस्था	राज्यवर्तर	विभागीय / जिल्हा	तात्कार्य केंद्र स्तर	ग्राम्य प्रग्राम स्तर	
5.1.10	• लाभार्थी प्रैदाना संपादित कौशल्यासंरक्षण नोकरी अधिकार विभाग// कामगार आयुक्त / निवडतेली संस्था माध्यमातृन उत्पन्नवाढीची संघी व या संदर्भात विविध शासकीय योजनांमधून सहभागी करणे.	कामगार आयुक्त / निवडतेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रेक्ष निवडतेली संस्था)	प्रेक्ष निवडतेली संस्था)	—
5.1.11	• 100% लाभार्थी कुटुंबाची उत्पन्न वाढ झाल्याची याची करणे या पुढील सुमोरे 2 वर्षांपर्यंत ते वाढीव उत्पन्न कायम राखण्यासाठी मार्गदर्शन करणे.	कामगार विभाग// निवडतेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रेक्ष निवडतेली संस्था)	प्रेक्ष निवडतेली संस्था)	—
5.1.12	• प्रकल्प सुरु झाल्यावर दर तीन महिन्यांनी अनुधावन करून राज्य पातळीवर एकत्रित संखातक व तपशीलवार अहवाल देणे.	कामगार विभाग// निवडतेली संस्था	विभागीय अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रकल्प अधिकारी (निवडतेली संस्था)	प्रेक्ष निवडतेली संस्था)	प्रेक्ष नि�वडतेली संस्था)	—
5.2	पालकांना राशन काढ देणे.	कामगार विभाग// निवडतेली संस्था	अन्न च नारी पुत्रवा अधिकारी	जिल्हाधिकारी / जिल्हात्तरीक्षमार	तत्काली / ग्रामसेवक	संवर्द्धक विभागाचा निवै	
5.3	पालकांना राष्ट्रीय चीमा योजनेचा लाभ देणे काप्रागर विभाग// निवडतेली संस्था (असंघटीत)	विकास आयुक्त सह. कामगार आयुक्त	उपयुक्त (कामगार) / कामगार अधिकारी	तत्काली / ग्रामसेवक	संवर्द्धक विभागाचा निवै		
5.4	पालकांना आम आदमी योजनेचा लाभ देणे. काप्रागर विभाग// निवडतेली संस्था	कामगार आयुक्त	विभागीय आयुक्त (कामगार) / जिल्हाधिकारी	तहसीलदार	तत्काली / ग्रामसेवक	संवर्द्धक विभागाचा निवै	

क्र.	महत्वादे कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाता जबाबदार शासकीय विभाग / संस्था	सहाय्यता प्राप्ती (सोपेट सिस्टीम)			
			राज्यस्तर	विभागीय / जिल्हा:	तालुका/ केंद्र स्तर	गाव/ प्रभाग स्तर
5.5	धरकूल योजनेचा लाभ देणे. विविध विभागातके राज्यविधान योगान्या धरकूल योजनेचा लाभ बालमजुराच्या पालकांना देणे.	कामगार विभाग	ग्राम विकास विभाग / विभागीय आयुक्त / आदिवासी विकास विभाग / सामाजिक त्याय विभाग / नगर विकास विभाग	ग्राम विकास आयुक्त / जिल्हाधिकारी / संबंधित विभागाचे जिल्हा प्रमुख	तालुकी / ग्रामसेवक	संबंधित विभागाचा निधी
5.6	विविध विभागातके असणाऱ्या 'स्वयंसहायता वचत गट' योजनेनुसार पालकांचे बचत गट तयार करून योजनेचा लाभ देणे.	कामगार विभाग	ग्रामविकास विभाग / आदिवासी विकास विभाग / महिला आर्थिक विकास महामंडळ / नगर विकास विभाग	आयुक्त, मन्त्रा / प्रकल्प संचालक, डीआरडीए / प्रकल्प अधिकारी आय.टी.डी.पी. / जिल्हाव्यवस्थापक / महिला आर्थिक विकास महानंदळ / जिल्हा नार विकास यंत्रणा	तालुकी / ग्रामसेवक पोलिका	संबंधित विभागाचा निधी

क्र.	भास्त्राचे कृती कार्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाला जबाबदार शासकीय विभाग / संस्था		सहाय्यमुक्त प्रणाली (सपोर्ट सिस्टेम)		गव/ प्रभाग स्तर	एक वर्षातील आवश्यक निधी
		सञ्चयस्तर	विभागीय/ जिल्हा	तालुका/ कैंड्रू स्तर	गव/ प्रभाग		
6	बालमजुरी विरुद्ध जनजागृती व प्रतिबंधात्मक उपाय						
6.1	जनजागृती						
6.1.1	विविध प्रकारमध्यांक्वारे जनजागृती • प्रवासी वाहतूक करणा-न्या वसेसदारे • रेडिओ वाहिन्यांदारे • दूदर्दान वाहिन्यांदारे • वृत्तपत्रांदारे • पोस्टर्स / बॅनर्स / होङ्ग-सदारे • चित्रपटगृहांमधील जाहीरातीच्या प्रस्तरणांदारे • बालकमगार विरोधी दिवस / सत्ताहात्त्वा आशोजनांदारे • वीज वितरण कंफ्रन्यांच्या ग्राहक बिळांबरील संदेशादारे • स्वयंसहाय्यता गटांदारे • राष्ट्रीय सेवा घोजनेदारे	कामगार विभाग कामगार आयुक्ता	एन्सीएलपी / सहा. कामगार आयुक्ता	कामगार आयुक्ता	कामगार आयुक्ता कामगार आयुक्ता	तलाठो / यासरेलक / संपर्च	रु. 2,00,00,000/- (कामगार विभागाचा निधी)
6.1.2	जनजागृतीपर लघुपृष्ठ तथार करणे	यशस्वा	यशस्वा	—	—	—	रु. 50,00,000/- (कामगार विभागाकडून दशदास प्राप्त होणारा निधी)

क्र.	महत्वाचे कृती कार्यक्रम (Inventions) आणि कृती व्यापारी आस्थापना / कारगराज्ञाने / इतर आस्थापांसंभवे बालकामगार काम करीत नसल्याबाबत फलक प्रदर्शन बंधनकारक करणे.	समन्वयनाता जवाहदार शासकीय विभाग / संस्था	सहाय्यभूत प्रणाली (स्पेट सिस्टीम)				एक वर्षातीली आवश्यक निधी
			राज्यस्तर	विभागीय/ जिल्हा	तातुकी/ केंद्र स्तर	गाव/ प्रमाण स्तर	
6.2	प्रतिबंधात्मक उपाय						
6.2.1	फूलक प्रदर्शन	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त	सहा. कामगार आयुक्त / मुकादम/ एनसीएलपी	कामगार अधिकारी	तलाठो / ग्रामसेवक / सरपंच	
6.2.2	मुकादम यांत्रिक इन्झिनियर देणा-या बालकांची यादीयेणे.	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त	उपायुक्त (कामगार)/ सहा. कामगार आयुक्त	कामगार अधिकारी	तलाठो	वेगळ्या निधीची आवश्यकता नाही.
6.2.3	तलाठीयांनी व्यावसायीनोड आपल्या गावावतून स्थलांतरीत होणा-या बालकांची नावे धडकन विल्हालील कामगार अधिकारी यांताकळविवयाची जबाबदारीतलाई यांचीरहील.	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त	सहा. कामगार आयुक्त / मुकादम/ एनसीएलपी	कामगार अधिकारी	तलाठो	

क्र.	महत्वाचे कृती कायद्यक्रम (Interventions) आणि कृती	समन्वयनाता		सहाय्यभूत प्रणाली (सपोर्ट सिस्टम)			एक वर्षांसाठी आवश्यक निधी
		जावाबदार शासकीय दिभाग / संस्था	राज्यस्तर	विभागीय/ जिल्हा	तातुकाप/ केंद्र स्तर	गाव/ प्रधान स्तर	
6.2.4	विटभट्टी/ खाणमालकू/ कांसहाळकमालकू यांनी मजुरांच्या बालकांकरीता शिक्षणाची पुरविद्या उपलब्ध करून देणे. • आपल्या उद्योगात असणा या मजुरांच्या बालकांची यादी संबंधित बीई आ॒या याना देणे. • यादी प्राप्त झाल्यानंतर बैठिझो/इंको यानी संबंधित बालकांना शाळेत दाखल करणे.	कामगार विभाग	कामगार आयुक्त	सहा. कामगार आयुक्त / मुकादम/ एनसीएलपी	कामगार आधिकारी	तलाडो	
6.2.5	ग्रामसभेच्याकायद्यक्रम प्रतिक्रीमध्ये बालमजुरांच्या विषय घेणे. • गावातील बालमजुरांना शाळेत दाखल करणे. • या बालकांना मुख्याध्याकांनी शेक्षणिक सहाय्य पुरविण्याचाबत पाठ्यपुस्तकाबा करणे.	कामगार विभाग व ग्रामविकास विभाग	सचिव, ग्रामविकास विभाग	मुख्य कायदेकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद / विभागीय आयुक्त	ग्रामविकास आधिकारी	ग्रामविकास / मुख्याध्यापक	वेगळ्या निधीची आवश्यकता नाही.
6.2.6	महिला बघताट यांचे सहाय्य • महिला आर्थिक विकास महामंडळांद्वारे महिला स्वर्यं सहाय्यता गांटाचे बालमजुरी निर्मूलनासाठी सहाय्य घेणे. याबाबत महिला व बाल विकास विभागाने प्रत्याव देणे.	कामगार विभाग	महिला व बाल विकास विभाग / महिला आर्थिक विकास महामंडळ	एनसोएलपी	तलाडो	वेगळ्या निधीची आवश्यकता नाही.	

सहाय्यभूत प्रणाली (सपोर्ट सिस्टीम)						
क्र.	महत्वाचे कृती कामदळम (Interventions) आणि कृती	समस्याताता जवाबदार शासकीय विभाग / संस्था	राज्यस्तर कामगार विभाग	दिभागीचे जिहा तातुका/ केंद्र स्तर	गटव/ प्रभाग स्तर	एक वर्षातील आवश्यक निधी
6.2.7	मालक संघटनांचे सहाय्य मालक संघटनांच्या मर्दीने सदस्यांकडून बालमजुर कामावर ठेवणार नाही. असे लेखी हमीपत्रे प्रस्तेकवर्ण मार्दी व एप्रिल मध्ये प्राप्त करून घेणे.	त्वांच्या सहाय्य कामगार विभाग आयुक्त	कामगार आयुक्त	सहा. कामगार आयुक्त	कामगार अधिकारी	तलाठो वेगळ्या निवैची आवश्यकता नाही.
6.2.8	उद्योजक आणि मालक योग्याकारीता कार्यशाळांचे आयोजन	कामगार विभाग आयुक्त	कामगार आयुक्त	—	—	राज्य बालक कामगार पुनर्वसन उद्योग कल्याण संस्कैचा निधी
6.2.9	उद्योजक व व्यावसायिकांची उताडाने बालमजुरीमुक्त असल्याचे उत्पादित मालावर छपाई करून प्रमाणित करणे.	कामगार विभाग / कामगार आयुक्त कार्यालय	बाल कामगार कक्ष उपायुक्त (कामगार), सहा. कामगार आयुक्त	कामगार अधिकारी	—	—

क्र.	महत्वाचे कूटी कार्यक्रम (Interventions) आणि कूटी	सहाय्यात प्रणाली (सफोर सिस्टेम)				एक वर्षातीली आवश्यक निधी
		समन्वयनाता जागाबदार शासकीय विभाग / संस्था	राज्यतार	विभागीय/ चिन्हाता	तातुका/ केंद्र सर	
7	प्रशिक्षण आणि क्षमतावृद्धी संबंधित घटकांसाठी क्षमतावृद्धी कार्यक्रम संबंधित घटकांसाठी जिल्हास्तरावर क्षमतावृद्धी कार्यक्रम आयोजित करणे					रु. 38,75,500/- (कामगार विषयातकडून यशस्वी प्राप्त होणाऱ्या निधीतै)
7.1	संबंधित घटकांसाठी क्षमतावृद्धी कार्यक्रम संबंधित घटकांसाठी जिल्हास्तरावर क्षमतावृद्धी कार्यक्रम आयोजित करणे					
7.2	शैक्षणिक शिक्षकांसाठी शैक्षणिक साहित्य वापराच्यांसंबंधी जिल्हास्तरावर प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करणे					
7.3	चालानमुळं देव अनुभावन एनसीएलपी कम्मचारी आणि कामगार अधिकारी चांच्याकृतीता जिल्हास्तरावर प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करणे	कामगार विभाग, यशस्वी				
7.4	शैक्षणिक - माहिती प्रणाली (एम.आय.एस.) एनसीएलपी कम्मचारी आणि कामगार अधिकारी चांच्याकृतीता जिल्हास्तरावर प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करणे.					